

## РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*Уточнено сутність економічної безпеки, визначено роль політичних інститутів у процесі розвитку та реалізації економічної безпеки країни.*

**Ключові слова:** економічна безпека, політичні інститути, держава, “принципал – агент”, трансакційні витрати.

Формування економічних процесів неможливе без активної участі такого політичного інституту, як держава. Інтегруючи велику кількість учасників і різні види діяльності на всіх рівнях національної економіки, державна політика прямо впливає на рівень ділової активності й масштаби господарської діяльності, визначаючи зрештою можливість її динамічного і збалансованого розвитку для забезпечення економічної безпеки країни. Потреба в захисті від небажаних зовнішніх впливів і всебічних внутрішніх змін, інакше кажучи, потреба у безпеці – це базова, основна потреба як окремої людини, так і різних об'єднань людей, включаючи суспільство і державу. Роль держави у процесі формування економічної безпеки надзвичайно важлива в умовах ринкової економіки, для якої характерні розподільчий тип трансформації власності, зміна форм і суб'єктів управління суспільно-економічними процесами, виникнення конфлікту інтересів суспільно-політичних груп тощо. Наявність проблем у сфері забезпечення економічної безпеки країни зумовлює необхідність наукових досліджень, насамперед ролі держави в цьому процесі.

Проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики висвітлено в численних теоретичних дослідженнях і узагальненнях вітчизняних учених, зокрема таких як О. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, З. Варналій, Я. Жаліло, М. Корецький, В. Мунтіян, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, П. Саблук, О. Скидан, В. Шлемко, А. Яремко та ін. Проте деякі аспекти державної стратегії забезпечення економічної безпеки потребують подальшого дослідження.

Метою статті є уточнення сутності економічної безпеки, визначення ролі політичних інститутів у процесі розвитку та реалізації економічної безпеки країни.

Формування ринкових відносин, зміна форм власності, методів державного управління, відкритість національної та регіональної економік визначають необхідність забезпечення сталого економічного розвитку та постійного моніторингу соціально-економічних процесів. Багато вчених вважають, що основою забезпечення безпеки країни є цілеспрямована діяльність держави зі створення необхідних умов для підтримки у стратегічно тривалому періоді конкурентної переваги провідних галузей національної економіки на зовнішніх ринках за рахунок постійного поступального розвитку пріоритетних напрямів економічної діяльності.

Економічна безпека є складовою національної безпеки поряд із екологічною, оборонною, інтелектуальною, інформаційною, демографічною, психологічною безпекою тощо. Комплекс національних інтересів реалізується всіма компонентами національної безпеки, кожен з яких має специфіку залежно від виконуваних завдань та засобів і методів, котрі використовуються для цієї мети.

Економічна безпека характеризує стан національної економіки, який забезпечує захист національних інтересів, а також інтересів окремих громадян та суспільства загалом. Вона спрямована на забезпечення пропорційного та безперервного економічного зростання, зниження інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки та розвитку ринку цінних паперів, скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту та підвищення якості життя населення, підтримання стійкості національної валюти тощо.

Початок формування економічної безпеки в Україні тісно пов'язаний з активною діяльністю Ради національної безпеки і оборони України, у рамках якої створювалася державна стратегія економічної безпеки, відображена в Законі України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 № 964-IV. Законом були визначені найважливіші заходи щодо здійснення експертизи урядових документів з погляду економічної безпеки, а також

порогові значення економічної безпеки, перевищивши які, держава може опинитися перед загрозою втрати політичної самостійності, стане економічно й соціально вразливою. На жаль, більшість заходів дотепер не реалізовано, багато важливих урядових документів не проходять необхідної експертизи з погляду економічної безпеки, і, незважаючи на окреслену стратегію економічної безпеки, робота в цій сфері є вкрай недостатньою.

Саме держава відіграє найважливішу роль у формуванні та зміні інституційної структури економіки країни. Вона може як сприяти створенню ефективних ринкових інститутів, так і, навпаки, сформувати інституційну структуру, яка не дає змоги проявитися перевагам конкурентного порядку через монопольну владу та інші фактори, що зумовлюють зростання трансакційних витрат. Усе залежить від конкретних історичних умов і порівняльної ефективності в цих умовах певної системи господарської координації. І хоча саме держава є необхідним атрибутом прогресуючих господарських систем, інститути, які вона генерує, можуть не тільки сприяти підвищенню ефективності, а й бути гальмівним чинником.

Розуміння демократичності конституційної держави можливе через відносну (та безумовну) конфліктну угоду “принципал – агент” між виборцями та їх керівниками (представниками). Принципалами є виборці (громадяни), які насправді володіють вищою владою (суверенітетом). Вони уповноважують через процедуру голосування деяких співвітчизників керувати суверенітетом. У результаті агенти, які здійснюють самоуправління, а також повертають державі право обмежувати особисту свободу громадян, можуть диктувати принципалам, що їм робити. Це фундаментально відрізняє приватні відносини “принципал – агент”. Теоретично подібна проблема має місце в економіці трансакційних витрат і виявляється в асиметричності інформації до та після укладення контракту. Така ситуація є результатом опортунізму апіорі та апостеріорі, оскільки специфічні інвестиції виборця надають підтримку певному кандидату. Але інформація не тільки розподіляється асиметрично, а й з високим ступенем імовірності не визначає, що відбуватиметься у майбутньому. Таким чином, рішення, прийняті законотворцями, урядом, органами державного управління та суддями, не можуть бути ідеально обмежені правилами, що залишає деяку свободу для необов’язкових дій агентів, яким принципали (виборці) мають довіряти. Отже, формування довіри виборців є обов’язком уряду перед ними.

В обох випадках відносини “принципал – агент” між виборцями та політиками, з одного боку, та політичний обмін між інтересами різних груп – з другого, наближаються до застосування трансакційних витрат. Але на сьогодні спостерігаються обмежена раціональність законотворців, недосконалість правового тиску та опортунізм.

Інституціональна домовленість значно обмежує можливість агентів надавати політичним обов’язкам довірчий характер, що дає змогу державі ефективніше формувати економічну безпеку. Прикладом є ст. 41 Конституції України: “Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об’єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об’єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об’єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі”. Ця стаття дає змогу уряду ефективно захищати інститут приватної власності.

Отже, для формування економічної безпеки політичним інститутам необхідно забезпечити передусім довіру виборців, які призначають відповідальних за гарантування їхньої безпеки та передають частку своєї свободи державі. У зв’язку з цим її роль у забезпеченні економічної безпеки істотно зростає. Участь у цьому процесі держава бере через визначені

видові функції у сфері економічної безпеки. Покращити якість і ефективність їх здійснення можна шляхом удосконалення відповідного нормативно-правового забезпечення та підвищення рівня кваліфікації фахівців цих видів діяльності.

Вирішення проблем розвитку держави, окрім зміцнення державної влади, потребує і підвищення довіри до її інститутів, а також раціоналізації механізмів вироблення рішень і формування економічної політики. При цьому, йдучи від традиційної, суто вертикальної схеми державного управління, потрібно забезпечити горизонтальні міжфункціональні зв'язки при формуванні економічної безпеки країни. Тому необхідність наукових досліджень у цій сфері і надалі залишатиметься актуальною.

### Використані джерела

1. Конституція України (зі змінами і доповненнями). – К. : Атика, 2006. – 62 с.
2. Про основи національної безпеки України : закон України від 14.01.2006 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Бурдіна О. А. Державне регулювання економіки як фактор економічної безпеки України / О. А. Бурдіна, М. П. Кептене // Шлях України до економічної безпеки : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – 302 с.
4. Волошин В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В. Волошин, В. Трегобчук // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 7–22.
5. Головінов О. М. Держава у ринковому середовищі: питання теорії / О. М. Головінов. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – 214 с.
6. Доманчук Д. П. Деякі економічні аспекти парадигми формування стратегії продовольчої безпеки в регіонах / Д. П. Доманчук // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ ст. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – С. 207–210.
7. Економічна безпека держави : збірник нормативно-правових актів України / Т. Т. Ковальчук, З. С. Варналій, В. В. Фещенко та ін. – К. : Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України, 2001. – 106 с.